

SUZANA LEONARD

MADAM KIRI

I SNAGA SNOVA

Prevela s nemačkog
Mirjana V. Popović

 Laguna

Naslov originala

Susanna Leonard

MADAME CURIE UND DIE KRAFT ZU TRÄUMEN

Copyright © by Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin.

Published in 2020 by Ullstein TaschenbuchVerlag

Translation copyright © za srpsko izdanje 2022, LAGUNA

„Važno je život pretvoriti u san, a san u stvarnost.“

Marija Kiri

Lica

Marija Manja Sklodovska	madam Marija Mari Kiri
Vladislav Sklodovski	otac
Zofja	najstarija sestra
Bronja	druga sestra po starosti
Juzef	stariji brat
Helena – Hela	treća sestra po starosti
Juzef	rođak
Pjer Kiri	muž
Irena Kiri	kći
Frederik Žolio	zet
Eva Kiri	mlađa kći
Katarina Antonova*	Evina prijateljica
Kazimjež Dluski	zet Marije Kiri
Misje Lamot	Marijin udvarač
Kazimjež Žoravski	Marijin ljubavnik
Žana*	Marijina drugarica sa fakulteta

Pol Lanževen	asistent Pjera Kirija
Tupcija	Marijina učiteljica
Madam Sikorska	upraviteljka Marijine škole
Vitold Romocki	učenik Marijinog oca
Žan Peren	prijatelj i sused Kirijevih
Anri Bekerel	fizičar
Gabrijel Lipman	Marijin mentor na doktorskim studijama
Jadviga Ščavinjska	učiteljica i borkinja za ženska prava

* Izmišljene osebe

I

NEZABORAVAK
NA BELOJ SVILI

1.

Novorođenče

So kraj Pariza, 8. oktobar 1926.

Vazduh je blag, ni daška vetra. Na zidu groblja kos poje večernju pesmu, dok u blizini kmeči dete. Senka čempresa se toliko izdužila da seže skoro do zida, a rododendron već baca senku na grob pred kojim stoji sitna seda žena u tamnom letnjem mantilu preko crne haljine sa crnim taftanim šeširom.

„Stvarno imamo sreću, Pjere“, mrmljala je žena. „Ne možeš zamisliti koliko je ove godine prijatna jesen. Oktobarsko sunce toliko prija duši.“ Na bleđim usnama joj zaigra umoran osmeh. „Irena i Frederik nisu mogli da izaberu bolje vreme za svoj veliki dan.“

Ona je ovde iza rododendrona skrivena od pogleda posetilaca groblja i može da govori a da niko začuđeno ne nabira čelo. U senci rododendrona su bele ciklame na grobu poprimile sivu nijansu, ali zato žuti cvetovi na vrhu ružinog grma zableštaše pred nadgrobniim spomenikom kada se kroz granje probi zrak sunca. Dete i dalje kmeči. Kakav tanak glasić, pomisli žena, mora da je baš malo.

Iznenada zašuška i zašume kao da neko sipa kantu vode na zovu iza nadgrobniih spomenika, a onda rascvrkutano jato vrabaca zanjih žbun. Uletelo je u jesenji grm poput naleta vetra pa

se crveno i žuto lišće razlete na sve strane po travi. Žena naginje glavu i osluškuje neko vreme silnu galamu pernate bande.

Leptir doleprša, sleće ka grobu i spusti se na cvet ružinog grma koji raste ispred spomenika. „Limunovac!“, ote se ženi. „Limunovac u oktobru – to bi ti se svidelo, Pjere!“

Leptir leti s jedne ruže na drugu, zatim leprša tamo-amo ispred tri imena na spomeniku i konačno slete na poslednje dve cifre godine smrti poslednjeg imena. Žena prvo gleda leptira pa vidljive cifre, priseća se te godine, tog nemilog dana i gorkog časa. Tuga joj steže grlo.

Ali sitnu priliku već sledećeg trenutka prože trzaj, ona se pribra i dvaput energično pljesnu rukama. Cvrkut utihnu pa se začu šuštanje i pucketanje kad jato vrabaca polete sa zove i odleprša ka zidu. Limunovac ostade, međutim, na ciframa godine smrti gde je širio i sklapao žuta krila.

„Znači sutra“, reče žena u crnini duboko udahnuvši. „Sutra će kucnuti čas, Pjere – da se naša najstarija uda. A ti nećeš biti sa nama.“ Nerazgovetne reči joj zamreše na usnama, tako da je mogla samo da uzdahne i prošapće: „Koliko bih volela da nije tako.“

Ponovo je uzdahnula pa započe priču o skromnim priprema mladenaca za venčanje, o maloj proslavi koju je planirala za večeras i o Ireni, kojoj njen „veliki dan“ izgleda nije ni približno toliko važan koliko je njoj kao majci. Prvo šapatom, a zatim mrmljajući, pominje i svog budućeg zeta.

„Gospodin Frederik Žolio“, kaže ona rastežući svaki slog kao da je posredi neobični naziv novog elementa koji neki takmac tvrdi da ga je otkrio, a u čije postojanje sumnja. „Frederik – da li ću ikada moći da mu se obratim imenom? Ili da čak s njim budem na 'ti'?“

Ona naginje glavu do ramena kao da osluškuje glas iz daljine. „Čujem te kako se smeješ, Pjere, ali stvarno mi teško pada. Pogotovo što me momak lišava najboljeg asistenta!“ Ona srdito odmahnu rukom. „Bar je Irena mogla da te zameni

u laboratoriji. A uz to je Žolio tako...“ Ona zastade, slegnu ramenima, tražeći odgovarajuću reč. „Tako neodgovoran.“

Ipak, mora da prizna da Frederik Žolio pristupa radu sa preko potrebnom ozbiljnošću. „Istina je da u tome nimalo ne zaostaje za Irenom“, promrmlja žena, „iz dečaka vrca vatromet revnosti i sjajnih ideja.“

Zastenja kad začu crkveno zvono. „Već je pola sedam? Da li će se njih dvoje večeras na vreme otrgnuti od posla na institutu da bi stigli na proslavu? Sumnjam.“

Limunovac se sklanja sa poslednje dve cifre godine smrti i odleprša u veče. Kos na grobljanskom zidu nastavlja večernju pesmu, a dete više ne plače. Sitna žena sa crnim šeširom u crnoj haljini mrmlja nežni pozdrav, okreće se i udaljava između čempresa i rododendrona puteljkom koji vodi do glavne staze.

Polagano korača prema kapiji groblja, gde je naručila šofera u četvrt do sedam, u čijem se taksiju već dovezla prvo do Soa pa ovamo. Samo kraj nekoliko grobova vidi ljude, jer će sunce zaći za pola sata.

Uopšte joj se ne sviđa što će se malo društvo okupiti na zabavi u njenom stanu, jer se gnuša većeg broja ljudi. Verovatno su prvi gosti odavno pristigli. Eva će se pobrinuti za sve, umiruje sebe, dok puna zahvalnosti misli na mlađu ćerku. Na nju se može osloniti. Uvek.

Odjednom začu da je neko zove po imenu. „Dobro veče, madam Kiri!“ Maše joj jedna žena kraj groba sa čijeg se prekrasnog spomenika uzdiže veliki mermerni anđeo. „Kako ste, *Madame le Professeur*?“ To je udovica gradonačelnika Soa koji je nedavno umro. „Irena se sutra udaje, zar ne? Margerita mi je upravo rekla!“

Margerita je najmlađa udovičina kći. Ona sedi na klupi samo tri koraka od očevog groba i doji novorođenu devojčicu, malo zaklonjena stelom sa mermernim poprsjem Viktora Igoa ukrašenom cvećem sa ogradom od kovanog gvožđa.

„Tako je.“ Madam Kiri zastade pred spomenikom. „U deset časova u većnici Četvrtog arondismana. Ali posle toga neće biti velike zabave, previše je posla u institutu. Večeras ćemo malo proslaviti.“ Biće što mora biti, dodaje u mislima.

Margerita joj mahnu i dade mali znak rukom da priđe i pogleda dete. Madam Kiri prođe kraj pesnikovog spomenika do klupe i sagnu se ka majci koja doji dete da bi ga bolje osmotrila. Margerita oprezno pomiče u stranu vunenu jaknu kojom je prekrila grudi i glavicu ćerkice koja sisa. U ružičastim crtama odojčeta krije se sve zadovoljstvo ovog sveta.

„Nije li prelepa?“, prošapta Margerita.

„O, da, jeste.“ Madam Kiri klimne i osmeh preleti preko njenih obično strogih crta lica. Pogled joj pada na povezani rukopis na klupi pored mlade majke – *Istraživanje zakona fotoefekta Alberta Ajnštajna*. Madam Kiri poznaje naslov i sadržaj – Margerita je studirala kod nje na Sorboni i ona je nadgledala istraživački rad veoma perspektivne mlade žene.

„Drugog novembra branim doktorski rad“, reče mlada žena kada primeti pogled madam Kiri.

„Znam.“ Madam Kiri se uspravi. „Biće to dan vašeg uspeha, budite bez brige.“ Još jednom baci pogled na korice doktor-skog rada i pomisli na Alberta Ajnštajna, srodnu dušu, brata po duhu. Kako je bio brižan prema njoj i deci kada su joj svi okrenuli leđa i osuđivali je.

„Šteta što tata to nije doživeo.“ Margerita tužno pogleda očev spomenik. „U početku je bio protiv mojih studija, ali kasnije je ponekad skoro pucao od ponosa kada je video moje dobre ocene.“ Tiho se smejući, obrisa suze u uglu očiju.

„Moja Margerita je samo zahvaljujući vama postigla ovo-liko, *Madame le Professeur*.“ Gradonačelnikova udovica priđe madam Kiri i zahvalno je s ganutošću pogleda u ozbiljno, bledo lice. „Da joj vi niste bili uzor, ne bi se usudila ni da studira.“ Žena joj spusti ruku na rame. „Znate li kako ste usrećili mlade Francuskinje?“

Madam Kiri ne zna šta da odgovori, samo se stidljivo osmehuje i uzima vazduh da se pozdravi. „Maman je u pravu, *Madame le Professeur*“, ponovo zausti mlada majka. „Toliko žena iz moje generacije odvažilo se da krene put nauke samo zato što ste ga vi utrlji. Sve studentkinje koje poznajem vam se dive. Ali sigurno vam je bilo teško da se izborite sa jačim polom, zar ne?“

„Jači pol“, promrmlja madam Kiri, dok joj preko lica prelete nagoveštaj osmeha bez vedrine.

„Čitala sam da ste kao mlada žena došli iz Poljske u Pariz da biste studirali na Sorboni“, kaže Margeritina majka. „Sama i bez porodice – to sigurno nije bilo lako.“

Madam Kiri oseti iskreno zanimanje žena i pokuša da ispriča kako je tada zaista bilo. „Ne“, kaže tiho. „Ne, zaista nije bilo lako.“

Dok zamišljeno zuri u bebu koja je za to vreme zaspala, vidi pred sobom pokojnog muža. Gde bi bila danas bez Pjera? Bez njegove podrške u presudnim godinama?

„Iskreno, kada se ponekad osvrnem, čini mi se da je pravo čudo što sam uspela. Doduše...“ Ona se okreće Margeritinoj majci. „U to vreme, međutim, nisam bila baš potpuno sama, bez porodice, nisam morala da se snalazim u Parizu prepuštena sebi. Moja starija sestra Bronja i njen muž živeli su ovde pa sam prvih nekoliko meseci mogla da stanujem kod njih.“

„Često sam se pitala koji vas je uzor ohrabrio da krenete ovim neuobičajenim i teškim putem.“ Margerita izvlači belu svilenu maramu s plavim vezom iz rukava, vadi bradavicu iz ćerkinih usta, briše mleko sa njih i svoje dojke. „Sigurno ste imali uzor, *Madame le Professeur*, zar ne?“

„Jesam li?“ Madam Kiri sa uzdahom sleže ramenima delujući pomalo zbunjeno, jer nije spremna za ovakva pitanja. „Možda je to bila upraviteljka moje prve škole, madam Sikorska. I da – moja prijateljica Jadviga, koja je imala jedva osamnaest godina kada je počela da se bori za prava žena. I, naravno, moja tetka Marija Rogovska. Bila je drugačija od svih žena

koje sam srela u mladosti. Nosila je pantalone, pušila cigarete i više volela da otvori fabriku nameštaja nego da kuva i odgaja decu. Da, možda me je naročito njen uzor ohrabrio da sanjam o naučnoj karijeri.“

„Poznato je da su sanjarenje o nečemu i ostvarenje sna dve potpuno različite stvari“, reče Margeritina majka dok je prihvatila zaspalo odojčće od ćerke da bi ona zakopčala haljinu i jaknu.

„U pravu ste, madam. Za snove su potrebni podsticaji, slike i mašta, ali da biste postigli cilj o kome sanjate, nužne su izuzetna upornost i velika snaga. Kao što rekoš – kad se osvrnem, ponekad ne razumem samu sebe...“

Naglo prekide kada ugleda svilenu maramu sa izvezenim vencem isprepletanih nezaboravaka koju je Margerita raširila na krilu da bi je sklopila. Madam Kiri je duboko dirnuta neočekivanim prizorom plavih cvetića i odjednom joj se učini da joj se otvara prozor u srcu, prozor u drugi život, u drugo vreme.

„Mogu li je pogledati?“ Ona pruža ruku, na šta joj mlada žena dodaje maramu. Madam Kiri oseća pod prstima svilu i posmatra umetnički izvezene plave cvetove. „Nezaboravak na beloj svili“, promrmlja ona odmahujući glavom kao da ne može da veruje šta vidi. A vidi daleko više od puke svilene marame mlade majke – iz dubine sećanja izranjaju slika učionice, sestre Helene, prijateljice Kazje, jednog uniformisanog čoveka, njene učiteljice, gospođice Tupalski.

„Ovu maramu mi je izvezla najmlađa sestra i poklonila za rođenje ćerke.“ Mlada majka sklanja doktorsku tezu s klupe. „Dođite, posedite malo s nama, *Madame le Professeur*. Tako sam srećna što vas vidim.“

Sa svilenom maramom u ruci, potpuno uronjena u navrla sećanja, madam Kiri seda pored bivše učenice. Njena majka se sa zaspalim odojčetom u naručju spusti na susednu klupu. „Izvinite“, uzdiše madam Kiri, „ali ova marama mi je probudila sećanja na detinjstvo u Varšavi, tačnije na školske dane.“

„Madam, ispričajte nam, molim vas“, moljaka je Margerita. „Pričajte nam o svojim školskim danima, o upraviteljki, o vašoj hrabroj tetki Mariji i o tome kako ste uspeli da ostvarite svoj san. Molim vas.“

Madam Kiri okreće glavu, gleda im u lica i čita u njima divljenje i interesovanje, što je zbunjuje pa zbog toga okleva. Navikla se da ignoriše divljenje i sumnja u ljudsko saosećanje. Uz to joj teško pada da govori o ličnim stvarima.

„Svako ima svoju priču“, kaže naposletku dok posmatra vez na svilenoj marami. „I da li je zaista toliko važna kao što nekad mislimo?“

„Ali jeste, *Madame le Professeur!*“ Margeritin pogled od jednom postaje odlučan, skoro zaklinjući, i ona pokazuje na bebu u majčinim rukama. „Kao što je moja priča važna za moju ćerkicu! Bez vas, *Madame le Professeur*, priča njene majke bila bi potpuno drugačija. Da li bih ja studirala da nije bilo vas?“ Ona podignu rukopis o istraživanju Ajnštajnovog zakona fotoelektričnog efekta. „Da li bih ikada napisala ovaj doktorat da nije bilo vas?“

Na trenutak madam Kiri ne zna šta da joj odgovori. Pred očima joj se ukaza neustrašiva i slobodoumna tetka Marija, a namah kao da oseti dim njene cigarete. Obema rukama malo podiže maramu kao da je krhka dragocenost i vide pred sobom majku i najstariju sestru Zofju tako jasno kao da su još juče bile žive.

„U pravu ste, Margerita – životne priče ljudi su kao molekuli: ako im dodaš toplotu, ne samo da se oni pokreću nego i susedni molekuli. Ako dopustimo da nas zagreje i pokrene priča drugog čoveka, možda će naša krenuti drugim, novim smerom.“

Ona vrati svilenu maramu mladoj majci. „Kada sam ugledala ovu lepu maramu, bila sam veoma dirnuta, Margerita. Moja majka je jednom dobila vrlo sličnu od sestre Helene.“ Oči madam Kiri zasuziše i sanjalački izraz joj preplavi blede crte

lica. „Zvala me je Manja“, nastavlja skoro nežnim glasom. „Svi su me u porodici zvali Manja.“ Ona pognu glavu. „Ali znate, ove modre ljubičice na beloj svili nisu me samo podsetile na majku. Potpuno neočekivano su me vratile u moju učionicu u vreme kada sam pohađala školu.“

„To zvuči kao da mislite na neke određeno vreme, *Madame le Professeur*“, reče gradonačelnikova udovica.

„Čak na jedan konkretan čas.“ Madam Kiri se osloni na klupu, prekrsti ruke u krilu i pogleda buket koji je Margeritina majka složila u bakarnoj vazi na grobu svog supruga. Jarebiku i bele hrizanteme. „To je moralo biti negde u trećem ili četvrtom razredu.“ Iz jednog krupnog cveta kao da joj se smešilo bledo majčino lice. Udahnu duboko boreći se protiv melanholije koja je tako često obuzima kad pomisli na majku pa zatim još jednom uze vazduh i ispriča priču.

„Morate znati da su mi roditelji bili učitelji, moje dame, i dugo nisam pomišljala da budem išta drugo nego učiteljica. Mislim da sam želela da postanem učiteljica još dok sam sedela u toj učionici, a moja sestra Helena vezla ljubičice na beloj svilenoj marami. Moja sestra Helena, koju dan-danas zovem Hela.“

„Pa to ste i postali, *Madame le Professeur*.“ Margerita se nagnu ka njoj i dodirnu joj rame. „Postali ste moja učiteljica.“

„Da, tačno.“ Madam Kiri se smeši kao da joj je ova ideja potpuno nova i da je raduje. „Morate znati jedno, moje dame“, nastavlja ona, „odrasla sam u delu Poljske pod vlašću Rusa. Žene tamo nisu imale ni najmanju mogućnost da steknu visoko obrazovanje. Čak nismo u školi smeli da govorimo maternjim jezikom. Teško učitelju ili učiteljici koji bi držali nastavu na poljskom! Nemali broj onih koji su se, uprkos strogoj zabrani, usudili da to rade proveo je najbolje godine u radnom logoru u Sibiru...“

2.

Ivanov

Varšava, zima 1875.

Tupcija je govorila, a dvadeset devojčica gutalo je njene reči. Zapravo se zvala gospođica Tupalska, ali su je devojke zvale samo po nadimku kada su govorile o svojoj učiteljici. Tupcija ih je na poljskom učila o poljskim kraljevima, poljskim vojskovođama, poljskim pobedama, poljskim buntovnicima.

Manja pogleda uvis ka punačkoj ženici širokog, pomalo grubog lica koja je stolovala za katedrom ispred razreda. Upijala je svaku reč, jer su joj ova predavanja iz istorije bila skoro uzbudljivija od lekcija iz matematike. Ponekad bi učiteljica prozvala neku devojčicu i postavila pitanje. Na poljskom. A ova bi ustala i odgovarala na poljskom.

Napolju, iza visokih prozora, sneg je zabeleo drveće, staze i livade Saksonskeg vrta koji je sezao do male privatne škole u Varšavi, gde je dvadesetak devojčica slušalo poljsku istoriju. Vladala je koncentrisana tišina. Bavljenje zabranjenim stvarima – kada su govorile na poljskom, a uz to o poljskoj istoriji – čvrsto je povezalo učenice i njihovu učiteljicu u konspirativnu zajednicu.

Tupcija siđe sa katedre da na tabli napiše ime poljskog kralja. Manja pogleda kroz prozor na vejavicu i opet joj pred oči

izađe drago majčino lice. *Majka* – to je bila njena prva misao kada ustaje, a poslednja pre spavanja.

Majka nije bila kod kuće. Već mesecima. Oporavljala se u gradu pod imenom Nica od bolesti čiji naziv još niko nije izgovorio pred Manjom. Koliko god je razmišljala, majčina bolest je za nju ostala zagonetka. Da majka ne bi tugovala zbog usamljenosti, otac je odlučio da je na put u Francusku prati Manjina starija sestra Zofja.

Obe su nedostajale Manji. Toliko često da ju je bolelo pa je morala da plače.

Manjine misli skrenuše od udaljene majke sa njenom zagonetnom bolešću na majku njene drugarice Kazje. Videla ju je jutros na dnu stepeništa glavnog školskog ulaza – pratila je ćerku do zgrade, gde ju je na rastanku zagrlila i poljubila.

Taj prizor je rastužio Manju. Zato što njena majka nije mogla da je prati u školu? Verovatno i zbog toga. Ali pre svega što je majka do sada nikada nije zagrlila, niti poljubila. U svakom slučaju, nije se mogla setiti majčinog zagrljaja ili poljupca. Nasuprot njoj, tetka Lucija – očeva sestra koja je često ispomagala u domaćinstvu – ljubila je i grlila Manju i njenu braću i sestre.

Sa svog mesta u trećem redu kraj prozora pogledavala je ka sredini prvog reda, gde je njena sestra Helena sedela kraj poljubljene Kazje. Sigurno je i Hela videla nežni zagrljaj majke i ćerke, jer su zajedno došle u školu. Da li je i nju taj prizor isto toliko rastužio?

Kao sve ostale devojkice u razredu, Hela i Kazja nosile su čvrsto upletene kike i propisanu tamnoplavu školsku uniformu sa sjajnim metalnim dugmadima. Kazja i Hela bile su godinu dana starije od Manje, a mnoge devojkice u razredu čak dve. Iako još nije navršila osam godina, Manja je bila najbolja u razredu. U matematici, istoriji, u svemu. Ponekad joj se to sviđalo, ali se češće osećala nelagodno, čak neprijatno, jer su se neke devojkice u razredu ljutile zbog toga.